

Тема 2. Статистика грошового обігу

План викладу і засвоєння матеріалу

1. Поняття і соціально-економічне значення грошового обігу
2. Система показників грошового обігу
3. Статистичне вивчення купюрного складу грошової маси
4. Аналіз структури та динаміки грошової маси. Вплив грошової маси на рівень інфляції
5. Статистичне прогнозування касових оборотів

Основні поняття та терміни: грошовий обіг безготівковий і готівковий. Обсяг грошового обігу. Тривалість перебування коштів у розрахунках. Кількість оборотів коштів у розрахунках. Прогнозування касових оборотів. Купюрний склад грошової маси. Ставка рефінансування. Грошові агрегати. Тривалість одного обороту грошової маси. Швидкість обігу готівки.

1. Поняття і соціально-економічне значення грошового обігу

Важливу роль у забезпеченні процесу розширеного відтворення відіграють гроші. На їх використанні ґрунтується більшість економічних інструментів господарювання: ціноутворення, оплата праці, комерційний розрахунок, податки, розрахунково-платіжні відносини, інвестиційна діяльність тощо. З урахуванням закономірностей функціонування грошей формується економічна політика держави, відбувається ринкове регулювання всіх сфер економічного життя суспільства. За допомогою грошей можна кількісно виразити економічні процеси і явища у процесі розвитку суспільного відтворення. Так, за допомогою грошей підприємство визначає витрати і доходи від реалізації продукції, рівень прибутковості виробництва. На макроекономічному рівні за допомогою грошей визначають такі показники розвитку економіки, як обсяг валового національного продукту, національного доходу, інвестицій, фінансових і кредитних ресурсів, без яких неможливе свідоме регулювання соціально-економічного життя суспільства.

Управління грошовим обігом передбачає формування такої державної соціально-економічної політики, яка б ураховувала закономірності та забезпечувала збалансованість грошового обігу, стабільність грошової одиниці, подолання інфляційних процесів, створення сприятливого інвестиційного клімату, сприяла економічному розвитку країни.

Мета управління — забезпечувати платіжну дисципліну між суб'єктами економіки, збалансованість зовнішнього платіжного балансу, нормальне функціонування секторів економіки і на цій основі забезпечувати необхідну масу грошей в обігу і швидкість її обігу.

Шляхи досягнення зазначеної мети управління такі:

- встановлення державою податкових ставок, які сприятимуть розвитку діяльності суб'єктів економіки;

- регулювання НБУ емісії грошей;
- встановлення ставок рефінансування НБУ для комерційних банків;
- виявлення і аналіз окремих складових грошових агрегатів;
- встановлення комерційними банками відсоткових ставок за кредитами, які сприяють економічному розвитку країни;
- визначення рівня інфляції і впливу на неї обсягу грошової маси, що перебуває в обігу;
- визначення інвестиційного клімату у країні та виявлення закономірностей динаміки обсягів інвестицій і обсягів грошової маси.

2. Система показників грошового обігу

Кількісний аспект грошового обігу виражається у показниках грошової маси і швидкості обігу грошей.

Грошовий обіг — це рух грошей у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання національного продукту, який здійснюється шляхом безготівкових розрахунків і через обіг готівки; це сукупність усіх грошових платежів і розрахунків, що відбуваються в народному господарстві.

Під масою грошей в обігу розуміють кількість грошей, які фактично є в розпорядженні суб'єктів економіки,

Національним банком України визначено чотири агрегати:

М₀ — готівка в обігу;

М₁ = **М₀** плюс залишки грошових вкладів на банківських рахунках до запитання;

М₂ = **М₁** плюс залишки грошових вкладів на банківських строкових рахунках;

М₃ = **М₂** плюс кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

Крім названих грошових агрегатів НБУ визначає показник, який називається "грошова база". До його складу входять агрегат **М₀**, готівка у сейфах і касах банків та резерви комерційних банків на їх рахунках в НБУ (обов'язкові резерви). Ці гроші не беруть участі у кредитному банківському обороті і не збільшують масу грошей в обігу, а є тільки базою для її збільшення.

Кожний агрегат має певне призначення у практиці управління грошовим обігом, а всі разом вони дають цілісну картину структури та динаміки грошової маси і грошового обігу.

Грошові агрегати різняться не тільки кількісно, а й якісно. Так, агрегат **М₀** виражає масу грошей, яка перебуває безпосередньо в обігу, реально виконуючи функції засобів обігу і платежу. Вона найтісніше пов'язана з товарною масою, що проходить процес обміну, і безпосередньо впливає на ринкову кон'юнктуру. Саме тому цей агрегат повинен бути об'єктом найактивнішого регулювання.

В інших грошових агрегатах ураховуються також нагромадження грошей у різних організованих формах.

Ці гроші тимчасово вийшли з обігу, виконуючи функцію нагромадження вартості. Залежно від строків та форми цих нагромаджень вони належать до різних грошових агрегатів.

На обсяг грошової маси в кожному агрегаті впливають різні чинники. Так, обсяг агрегату **М₀** передусім залежить від обсягу товарообороту і швидкості обігу грошей. Обсяги інших агрегатів — **М₁**, **М₂**, **М₃** — визначаються, крім того, розвитком кредитних відносин, рівнем капіталізації грошових доходів суб'єктів обігу тощо. Ці відмінності необхідно враховувати при використанні того чи іншого агрегату у практиці регулювання грошового обігу.

Що менша частка **М₀** у загальній грошовій масі, то ефективнішою та розвиненішою вважається національна грошова система. Найвагомішими причинами збільшення частки готівки в обігу є намагання багатьох суб'єктів господарювання здійснювати розрахунки готівкою з метою уникнення податків; низький рівень довіри юридичних і фізичних осіб до комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ.

Збільшення готівки в загальній грошовій масі ускладнює стан з розрахунками в народному господарстві, зменшує грошові надходження на розрахункові рахунки підприємств, знижує ліквідність і послаблює кредитний потенціал комерційних банків.

Щодо другої складової — швидкості грошового обігу, то вона визначається як кількість обертів, що їх робить грошовий агрегат (наприклад, **М₃**) з метою забезпечення певного рівня економічної діяльності, який приблизно дорівнює номінальному ВВП. Зміна швидкості обігу відбиває зміну реального грошового попиту.

Найважливішими макроекономічними індикаторами, які об'єктивно відображають ефективність і стабільність функціонування грошового обороту, є збалансованість бюджету, рівень інфляції, стан фінансів секторів економіки, стабільність національної валюти, обсяг державного внутрішнього та зовнішнього боргу, стан розрахунків і своєчасність усіх видів платежів, структура і якість грошової маси, відповідність грошового і матеріально-вартісного економічних оборотів, раціональність податкової системи.

У процесі статистичного аналізу грошового обігу крім наведених грошових агрегатів і грошової бази використовують систему показників, основними з яких є такі:

- реальний грошовий агрегат (**М_р**), який вимірюється відношенням номінального обсягу грошового

агрегату (**М_н**) до індексу споживчих цін (**І_р**):

$$M_p = \frac{M_n}{I_p}$$

швидкість обігу грошей, яка розраховується відношенням обсягу номінального ВВП до загальної середньої за період маси грошей (M) і показує кількість оборотів, яку робить грошова маса, забезпечуючи економічну діяльність

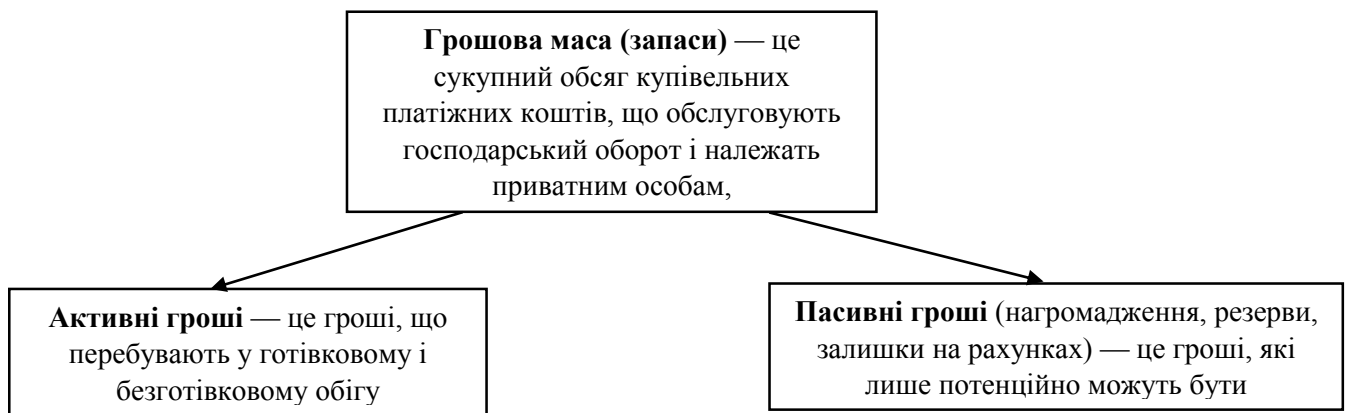
$$Ш = \frac{ВВП}{M}$$

тривалість (час) одного обороту грошової маси:

$$Ч = \frac{\overline{M} * Д}{ВВП}$$

де $Д$ — кількість календарних днів у періоді.

3. Статистичне вивчення купюрного складу грошової маси

Під купюрним складом готівкової грошової маси розуміють частку окремих видів грошових знаків у загальній кількості готівкових грошей. Кількість грошових одиниць визначаються за формулою

де t — сума банкнот (монет) номіналу N ;

N — вартість грошової одиниці (номінал).

$$f = \frac{m}{N}$$

Купюрний склад визначається як сумою банкнот, так і кількістю купюр. За кількістю купюрний склад (d_f) визначається часткою грошових одиниць номіналу у загальній кількості грошових знаків:

$$d_f = \frac{f}{\sum f}$$

За сумою купюрний склад (d_m) визначається часткою суми банкнот номіналу у загальному обсязі готівкової грошової маси:

$$d_m = \frac{m}{\sum m}$$

Купюрний склад грошової маси формується під впливом таких чинників:

- рівня грошових доходів населення;
- роздрібних цін на товари і послуги;
- структури товарообороту;
- схильності населення до витрачання грошей.

Дослідження купюрного складу грошової маси передбачає:

- спостереження фактичного розподілу готівкових грошей;
- розрахунок відхилення фактичного розподілу від раціонального;
- вивчення зміни структури і розробку заходів з раціоналізації купюрного складу готівкових грошей.

Динаміку купюрного складу грошей аналізують на основі даних про середню купюрність, яку розраховують за формулою:

$$N = \frac{\sum \bar{N}^* f}{f} = \sum N d_f$$

Порівняння середньої купюрності готівкових грошей у динаміці дає можливість одержати зведену оцінку зміни купюрного складу і розробити заходи його коригування.

На розмір готівки в обігу впливають:

- монетарна політика;
- платіжна дисципліна;
- інфляційні очікування;
- зовнішні активи.

Кількість грошей в обігу впливає на обсяг випуску продукції, рівень цін і зайнятість.

4. Аналіз структури і динаміки грошової маси. Вплив грошової маси на рівень інфляції

Грошову масу структурують за різними ознаками залежно від мети аналізу. Як правило, основними групувальними ознаками є ступінь ліквідності активів і вид грошових знаків.

Залежно від ступеня ліквідності, як зазначалося, розрізняють грошові агрегати готівкові та безготівкові. Досліджуючи структуру, визначають частку конкретного групування в загальній величині грошової маси та її динаміку. Виходячи з того, що обсяг грошової маси розраховують кожного місяця, динаміку і структуру абсолютних показників аналізують щомісяця і за роками аналізованого періоду.

У такому аналізі використовують місячні темпи приросту грошової маси і її складових за рік, які визначають за формулою

$$T_{np} = \frac{\Delta M}{M_0}$$

Дослідження грошового обігу відіграє важливу роль в аналізі інфляційних процесів. Оскільки товарна маса і грошова маса прагнуть до рівноваги, то підвищення

середніх цін товарів (продукції) обернено пропорційне зміні їх фізичного обсягу і прямо пропорційне зміні грошового обігу, тобто

$$p = \frac{M * I_{ш}}{q}$$

Важливим показником інфляційних процесів є динаміка рівня цін в національній економіці (дефлятор ВВП). Виходячи з наведеної залежності динаміку дефлятора ВВП можна формалізувати у вигляді індексної мультиплікативної моделі:

$$I_p = \frac{I_M * I_{ш}}{I_q}$$

За допомогою цієї моделі визначають динаміку інфляційних процесів під впливом окремих чинників.

5. Статистичне прогнозування касових оборотів

Рух грошової готівки характеризують за допомогою прогнозу касових оборотів. Він відображає рух грошової маси зі сфери обігу в каси банківських установ і видачу готівки підприємствам, установам, населенню.

Прогноз складається на квартал з розподілом за числами і затверджується для кожної банківської установи.

Прогноз касових оборотів складають для надходження готівки (прогнозне надходження готівки в касу банківської установи) і її видачі і (прогнозна видача з каси банківської установи).

При цьому використовують такі методи прогнозування:

- екстраполяції(за середнім абс. приростом, індексом цін, коефіцієнтом еластичності, трендовою моделлю тощо);
- цільовий (пошук умов для досягнення заданих обсягів касових оборотів);
- моделювання зв'язків (факторні, регресійні моделі, метод ланцюгових рядів).

На основі звітності про прибуткові та видаткові касові операції визначають емісійний результат за звітний період: перевищення надходжень у касу банку над видачею з каси є вилученням грошей з обігу, перевищення видачі з каси банку над надходженням у касу спричинює випуск грошей в обіг.

Найважливішим ціновим інструментом регулювання ліквідності в перехідній економіці є ставка рефінансування — ставка, за якою комерційні банки отримують кредити від Національного банку. В умовах високої інфляції використання ставки рефінансування як інструмента жорсткої монетарної політики обмежується.